

Mestečko Hybe – 750 rokov mestských výsad

Hybe v zrkadle archívnych dokumentov

Vážené dámy, vážení páni, vážení hostia aj domáci

V tomto roku si historická aj laická verejnosť pripomína 750 rokov od udelenia výsad Hybiam v Liptove preto mi dovoľte sprostredkovať Vám na krátkom fóre niektoré zaujímavé momenty dejín Hýb do 19. storočia.

Najstaršia správa o Hybiach je z roku 1239, keď kráľ Belo IV. ponechal Polkovi v držbe bývalý majetok Uhorskej Vsi a odobral mu Hybe (duarum villarum Hiba). Jazykovedný rozbor dokázal slovanský pôvod názvu Hýb. Osada sa v prvopočiatkoch skladala z dvoch celkov Veľká a Malá Hyba.¹

Kráľ Belo IV. listinou z 21. júla 1265 povolil obyvateľom už existujúceho sídla, podľa vzoru mestských práv Krupiny, voliť si richtára so súdnou právomocou, voliť si farára, slobodne poľovať a rybáčiť v lesoch a vodách v chotári Hýb.² Obsah uvedenej listiny, ale aj obsah nasledujúcich listín, ktoré vydali uhorskí králi Ladislav IV. a Štefan V. a do dnešných čias sa v origináli nezachovali, poznáme len z odpisu (transumptu) ostrihomskeho arcibiskupa Tomáša z 25. novembra 1318. Listina kráľa Bela IV. je prepísaná aj v listine ostrihomskeho arcibiskupa Boleslava z roku 1324.³

Dôležitosť mestečka znásobovalo jeho umiestnenie na obchodnej ceste do Spiša, ale v 14. storočí rozvoj Hýb posunulo aj získanie banského práva. Tunajší baníci dolovali v Bockej doline, na jej ľavej strane, ktorú vlastnili zemanovia z Liptovského Jána. Hybskí mešťania si na prelome 13. a 14. storočia dali vyhotoviť prvé pečatidlo a používali ho počas celého obdobia feudalizmu. V strede pečatného poľa je kopáč a motyka – symboly baníctva. V kruhopise je latinský text: „S : CIVIUM DE GIBA“, Ø 40 mm. Originál tohto pečatidla, ale aj neskoršieho barokového typára z roku 1694 sú dnes v správe Liptovského múzea v Ružomberku.⁴

Ďalšie výsady rozvíjajúcemu sa mestečku udelil kráľ Žigmund Luxemburský. Listinou v roku 1396 udelil Hybenom právo uskutočňovať trh každý pondelok a v roku 1405 ich dvoma listinami oslobodil od mýta na území celého kráľovstva a udelil im súdne právo. Rozvoj mestečka pokračoval aj v nasledujúcich rokoch 15. storočia. V roku 1423 kráľ Žigmund rozšíril trhové výsady mestečka a udelil mu právo výročného jarmoku. Spišská kapitula Hybenom potvrdila všetky privilégia v roku 1445 a v roku 1470 kráľ Matej Korvín v Budíne vydal listinu, ktorou opäť Hybenov oslobodil od platenia mýta. Oslobodenie od platenia mýta bolo zásahom do financií všetkých mestských mýtnych staníc v krajine a preto bolo potrebné toto privilégium po čase obnovovať. Opäť od platenia mýta tak tunajších kupcov oslobodil

¹ MARSINA,R.: CDSI, s.304, č.416, Uličný, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s.77-78; WENZEL,G.: CDAC II, s. 189

² ŠA Bytča, p. L. Mikuláš, Mestečko Hybe, inv. č. 1

³ Tamže, inv. č. 2, 3

⁴ Liptovské múzeum v Ružomberku, inv. č. 26631, inv. č. 25890; NOVÁK,J.: Slovenské mestské a obecné erby,...,s. 185

v roku 1520 kráľ Ľudovít II., v roku 1527 aj Ján Zápoľský, v roku 1625 Ferdinand II. a v roku 1638 aj kráľ Ferdinand III.⁵

Tunajší kostol Všetkých svätých bol postavený na začiatku 13. storočia a okolo roku 1265 bol už farským kostolom.⁶ V 30-tych rokoch 14. storočia spravoval hybskú farnosť farár Šimon. Podľa kunsthistorika Emila Agara, ktorý osobne navštívil v roku 1910 Hybe a skúmal architektonický vývin kostola pre revue "Der Architekt und die Kirche" bol kostol postavený na začiatku 13. storočia. Ešte koncom toho istého storočia bol rozšírený a ku sakristii bolo pristavané presbytérium. Počas vpádu husitov a vypálenia Hýb v polovici 15. storočia bolo presbytérium zničené a zostali z neho len obloky.⁷ Počas nasledujúcej prestavby boli v presbytériu osadené nové rebrá. V 16. storočí bola postavená nová chrámová loď a neskôr boli rozšírené aj obloky.⁸

Vráťme sa však späť ku vývoju Hýb v 14. a 15. storočí. Aj keď ich rozvoj smeroval ku slobodnému banskému mestu, ešte v období v 14. storočia sa čoraz viac dostávali do poddanskej závislosti Nového hradu a jeho panstva. V 15. storočí boli už Hybe zemepanským mestečkom Hrádockého panstva podobne ako Vrbica. Už v 16. storočí nastali výrazné spory s panstvom. Zachoval sa odpis listiny z 5. septembra 1518, ktorá sa nachádzala v archíve hodnoverného miesta Spišskej kapituly a určovala chotár mestečka. Dokladom týchto sporov je aj fakt, že samotný kráľ Maximilián žiadal listinou z 24. júla 1562 Jána Balašu, majiteľa hrádockého panstva a kastelána hradu Imricha Thevreka, aby rešpektovali výsady Hybenov.⁹ Vzájomný vzťah a právny pomer medzi panstvom a privilegovaným mestečkom vyjadrujú urbáre z roku 1670 a 1771. Keďže medzi panstvom, Hybami a ostatným okolitými obcami často dochádzalo aj ku pozemkovým sporom, v roku 1629 Liptovská stolica ohraničila pozemkové vlastníctvo Hrádockého panstva a rodu Lehotských z Kráľovej Lehoty.¹⁰ Aj napriek tomu Hybenom ostalo aspoň slobodné právo sťahovania. Vzťah s panstvom bol potom stáročia poznamenaný bojom o rešpektovanie výsad, kontraktov a úžitkov, ale aj častými sťažnosťami na neúmerne zvyšovanie feudálnej renty a porušovanie dohôd o vykúpaní z robotových a naturálnych povinností.¹¹

Neprávosti voči samospráve Hýb a okolitých obcí sa prejavili, keď panstvo v roku 1554 získal rod Balašovcov. Po smrti Jána Balašu v roku 1577 a následne jeho synov Františka a Valenta, ktorí viedli veľmi nákladný život, sa ich nástupcovia, Paczothovci uchýlili k násilným činom. Na Valentína a Františka Balašovcov sa pre neúmerne zvyšovanie poddanských povinností a nedodržiavanie mestských výsad hybskí mešťania písomne sťažovali aj v roku

⁵ Tamže, inv. č. 4-13

⁶ ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s. 77-78

⁷ V 15. storočí prežil Liptov tri vpády husitov, a to v roku 1431, 1433 a 1434. Týmto ničivým vpádom padli za obeť Ružomberok, Nemecká (Partizánska) Ľupča, Hybe, Likava a mnohé iné sídla, ktoré boli vyplienené a vypálené.

⁸ Uličný, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s.75-76; Kolektív, Súpis pamiatok na Slovensku 1, Obzor, Bratislava, s.474-475; Horváth ,P.: K dejinám drevenej architektúry v Liptove, In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s.191-201

⁹ ŠA Bytča, p. L. Mikuláš, Mestečko Hybe, inv. č. 15

¹⁰ Tamže, inv. č. 19

¹¹ Czocherová, E., Dvorský, P., Kufčák, E.: Mestečko Hybe 1865-1870, inventár, Liptovský Mikuláš 1983, s. 3, ŠA Bytča, p. L. Mikuláš, Mestečko Hybe, inv. č. 97

1585.¹² V snahe prekaziť, aby sa Hybenia a aj ďalšie obce, sťažovali panovníkovi na neprávosti, ktoré boli páchané, uväznili zemepáni na hrade niektorých mešťanov z Hýb a 7. augusta roku 1595 prepadli Hybe. Zemepán Andrej Pacoth zhromaždil už 6. augusta 1595 okolo 200 ozbrojencov z radov poddaných z Východnej, Liptovskej Kokavy, Dovalova, Vrbice, Ploštína a Ilanova, ktorým oznámil, že budú hájiť záujmy Kokavčanov proti Pribylinčanom. V noci tiahli poza Dovalovo a prenocovali v lese v Brezinách. Tu Andrej Pacoth zmenil plán pochodu smerom na Kokavu a oznámil, že ozbrojenci z Hýb sa nedostavili, a je nutné pochodovať smerom na Hybe. V predvoji išli husári a za nimi pod trestom smrti pochodoval peší oddiel naverbovaný z radov poddaných. Hybenia, keď zbadali nebezpečenstvo, sa ukryli za múrmi kostola. Po krátkom boji, v ktorom padlo päť Hybenov, chcel dať Pacoth mestečko podpáliť. Pomohli len prosby tunajšieho farára Izaiáša Lucza. Rabovaniu však Hybe neunikli. Udalosti vyšetrovala v septembri roku 1595 komisia, ktorá poslala správu uhorskej komore v Bratislave a výsledkom bolo nové spísanie povinností mestečiek a dedín voči hrádockému panstvu zostavením nových urbárskych povinností.¹³

Lutherove myšlienky sa dostali do Liptova až niekedy v druhej polovici 16. storočia. Prvými šíriteľmi reformácie v Liptove boli vlastne rímskokatolícki kňazi. To vysvetľovala cirkev ako herézu. Kanonická vizitácia Michala Segedinusa (*Szegedinus*) v roku 1560 zaznamenala, že vtedajší hybský farár Gregor ušiel do hôr, keď sa dozvedel, že do mestečka smeruje arcibiskup Segedinus. Ten ho už pred tým, po návšteve v roku 1559, označil za heretika a odpadlíka. Segedinus v roku 1560 poznamenal, že hybský chrám našiel „ako stajňu, zbavenú každej ozdoby a sviatosti“. Šíreniu reformácie v obciach prislúchajúcich hrádockému panstvu napomáhali najmä Balašovci, uplatňujúc zásadu „cuius regio, huius religio“ (kto vládne, toho je náboženstvo), takže reformačné myšlienky dostali v tejto oblasti takpovediac voľnú ruku. O kňazské stanice sa staralo hrádocké panstvo a preto bol aj farár do veľkej miery finančne závislý na hradnom pánovi. Každoročne vyslovoval zemepán súhlas s tým, či kňaz ostane aj naďalej na svojom mieste, alebo si cirkev povolá iného. Preto sa musel kňaz každoročne na svätého Juraja dostaviť na hrad a zložiť hradnému pánovi účty. V roku 1600 sa stal novým vlastníkom panstva Mikuláš Šándorfy a jeho manželka Magdaléna Zajová, ktorá sa na svojom panstve stala veľkou podporovateľkou reformačného hnutia. Na rozdiel od ostatných zemepánov, jej telo bolo uložené po smrti do krypty pod kostolom v Dovalove. Hybský chrám bol katolíkom definitívne vrátený až v polovici 80. rokov 17. storočia.

Nebezpečenstvo stavovských povstaní a turecká hrozba napokon donútili cisára Leopolda I. aspoň k čiastočným ústupkom. V roku 1681 zvolal do Šoprone snem, kde okrem iného odvolal nariadenia z rokov 1667 a 1670 a podľa zákonného článku XXVI sa mali protestantom vrátiť tie kostoly, ktoré si postavili pre obdobím perzekúcie a neboli medzitým katolícky vysvätené. Tak bolo dovolené postaviť protestantom 38 nových modlitební, ktoré mali byť umiestnené v jedenástich stoliciach neobsadených Turkami. Špeciálne komisie ustanovené v stoliciach mali rozhodnúť, kde a za akých podmienok sa majú neskôr nazvané „artikulárne chrámy“ postaviť. Podľa predpisu sa mali modlitebne protestantov stavať na okraji obcí, mimo mestských hradieb, bol zákaz použitia kameňa na ich stavbu, nesmeli mať

¹² ŠA Bytča, p. L. Mikuláš, Mestečko Hybe, inv. č. 89

¹³ Vítek, P. Liptovská Kokava

vežu ani zvony a ich vchod musel byť na odvrátenej strane od cesty. V Liptove boli podľa tohto zákonného článku postavené dva drevené kostoly: v Hybiach a v Paludzi na pozemkoch, ktoré vybrala komisia pod vedením grófa Juraja Erdödyho, najzúrivejšieho nepriateľa evanjelikov.¹⁴

V roku 1681 bol postavený na pozemku, ktorý daroval pán Hrádockého hradu Matej Ostrožič v Hybiach tzv. artikulárny kostol. O tejto udalosti hovoril nápis na základnom kameni, ktorý bol v roku 1913 na príkaz evanjelického biskupa Henricha Gedulyho preložený za oltár nového kostola: "*Fundus Art. Eccl. Ev. HIBBENSIS - 1681 - Math. Ostrožits*". Podľa ústnej tradície boli takéto kamene štyri a ohraničovali Ostrožičom darovaný pozemok. Kostol existoval do roku 1822, keď padol za obeť požiaru. Jeho podobu poznáme len z kresby hybského evanjelického farára Augustína Doležala na titulnej strane druhého zväzku zachovanej evanjelickej matriky. Pôvodný chrám mal podľa schematickej kresby pôdorys rovnoramenného (takzvaného gréckeho) kríža a vonkajším vzhľadom pripomínal artikulárny kostol v Kežmarku. Nízka veža bola nadstavená na múroch chrámu a bola pokrytá, tak ako celý chrám, šindľom.¹⁵

Spory s panstvom, ale aj s obcami hraničiacimi s chotárom Hýb pokračovali aj v 17. storočí. Zaujímavý je hraničný spor s Východnou. V tomto období si Hybenia prenajímali od panstva majer a spolu s Dovalovom, Liptovskou Kokavou, Liptovskou Tepličkou a Východnou, ale súdili sa s hradným panstvom aj v súvislosti s vysokými poplatkami, ktoré panskí úradníci vyberali za prenájom panských pasienkov. Hybenia časť pasienkov prenajímali obyvateľom Hút, ktorí pásli v chotári mestečka dobytok. Majiteľka hrádockého panstva Magdaléna Zajová dokonca v roku 1630 upodozrievala predstavenstvo mestečka Hybe, že spreneveruje peniaze vybraté na pokutách.¹⁶

V druhej polovici 18. storočia spor mestečka s panstvom v Hrádku o dodržiavanie mestských výsad a hranice chotára riešila až miestodržiteľská rada. Hybenia sa sťažovali priamo Márii Terézii aj Jozefovi II. Na konci 18. storočia sa definitívne vyriešila sporná hranica medzi chotármi Hýb a Východnej. Aj keď patent cisára Jozefa II. o zrušení nevoľníctva, ktorý nadobudol účinnosť 22. augusta 1785, čiastočne upokojil spory mestečka s panstvom, v roku 1787 opäť zaznamenávame sťažnosti na nedodržiavanie mestských výsad. Právnym zástupcom pri týchto sporoch bol na konci 18. storočia Jozef Horanský. Ten pomáhal Hybenom zmierniť aj daňové zaťaženie mestečka na konci 18. storočia po veľkom požiari Hýb a po obrovskom krupobití, ktoré zničilo úrodu v chotári mestečka. Hybe v tomto období opäť získali na význame, keďže hlavným ťahom zo Smolníka cez Východnú, Važec, Hybe, Liptovskú Kokavu a Dovalovo sa vozila meď do solných skladov (*Kupferamt*)

¹⁴ Bucko, Š.: Reformné hnutie v arcibiskupstve Ostrihomskom do roku 1564, Bratislava 1939Jamnický, J.: Dejiny reformácie v Liptove, rukopis

¹⁵ Horváth, P.: K dejinám drevenej architektúry v Liptove, In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s. 191-201; Šenšel, Ľ.: Album tolerančných a artikulárnych chrámov, Tranoscius, Liptovský Mikuláš 1931, s. 150-151; Spiritza, J.: Staré zvony v okrese Liptovský Mikuláš, In. Liptov 4, Osveta, Martin 1977, s. 131-167; Tesnoskalský, B., K.: Oppidum Hybbe, Tranoscius, Liptovský Mikuláš 1942; ŠA Bytča, Zbierka cirkevných matrik, Ev.a.v. farský úrad Hybe.

¹⁶ ŠA Bytča, p. L. Mikuláš, Mestečko Hybe, inv. č. 92

v Liptovskom Hrádku a Malužinej. Hrádcké panstvo v tejto súvislosti vydalo aj poriadok pre dotknuté obce, ktorý usmerňoval dovoz medi.¹⁷

Mestskú správu Hýb v stredoveku, ale aj novoveku reprezentoval magistrát, na ktorého čele stál volený richtár (*iudex*) so súdnou právomocou. Richtára si volili každoročne spomedzi seba mešťania a jeho voľbu schvaľoval najvyšší úradník panstva (lesný, či finančný prefekt). Často sa stávalo, že richtára menovalo bez súhlasu mešťanov panstvo. Písomnú agendu mestečka mal na starosti notár. Ich zoznam, ako aj zoznam richtárov sa zachoval v jednom z mestských protokolov od roku 1521. Všetky listiny boli uložené v dome richtára, neskôr v obecnom dome a notárskom úrade. Až do polovice 19. storočia sa miesto ich uloženia v rámci Hýb menilo. Prvý krát boli písomnosti riadne usporiadané v 60. rokoch 19. storočia a vtedajší notár ku nim vyhotovil tzv. elench. Veľkým usporiadaním potom písomnosti prešli v 20. rokoch 20. storočia a vzápätí ich v roku 1929 obec Hybe odovzdala do správy Liptovského múzea v Ružomberku. Torzovite sa niektoré písomnosti dostali medzitým aj do Slovenského národného múzea v Martine a odtiaľ do Štátneho ústredného archívu v Bratislave. Z Liptovského múzea a Štátneho ústredného archívu celú agendu mestečka od roku 1265 prevzal vtedajší Okresný archív v Liptovskom Mikuláši v roku 1960, v ktorého správe sú dodnes.¹⁸

PhDr. Peter Vítek

¹⁷ Tamže, inv. č. 95-97

¹⁸ Czocherová, E., Dvorský, P., Kufčák, E.: Mestečko Hybe 1865-1870, inventár, Liptovský Mikuláš 1983, s. 3; Mrlian, O.: Hybe včera a dnes, Hybe 1967